

E. N. Setälä - tieteen öykkäri

Ilkka Herlin

Fred Karlsson: *E. N. Setälä vaarallisilla vesillä. Tieteellisen vallankäytön, käyttäytymisen ja perinteen analyysi.* Helsinki 2000. SKS, Toimituksia 765.

Kielitieteilijä Fred Karlsson on kirjoittanut tervetulleen esseen E. N. Setälän tieteellisistä menettelytavoista. Ilmeisesti Karlssonin tavoitteena on ollut pohtia huippututkijoiden moraalaa. Essee on arvokas avaus tieteen sisäisen toiminnan arvioimiseksi. Karlsson arvioi E. N. Setälän tutkimuksen omaperäisyyttä ja menetelmiä 1990-luvun tutkimusetiikan näkökulmasta, joten varsinaista historiantutkimusta kirja ei ole eikä sitä sellaisena tule arvioidakaan. Yritän siis pohtia mitä annettavaa sillä on historiantutkimukselle ja mitä historioitsija olisi aihetta tutkiessaan tehnyt toisin.

Aahlqvist jo sanoi, ettei Setälä ole gentlemanni@, muisteli E. A. Saarimaa opettajaansa vuonna 1939 (*Karlsson*, s. 213). 1800-luvulla tieteen luonne muuttui kun se havaittiin hyödylliseksi ja se kytkettiin kansallisuusfilosofiaan sen oltua aiemmin Darwinin kaltaisten joutilaiden herrasmiesten harrastus. Syntyi harmillisia sekaannuksia, joita vasta viime aikoina on ryhdytty selvittämään. Tämäkin kirja osoittaa, että tieteilijät ovat ruvenneet julkisesti pohtimaan tieteen käytännön varjopuolia. Toki niistä on ennenkin tiedetty, mutta syystä tai toisesta niitä ei julkisesti ole haluttu pohtia. Toisaalta kirja osoittaa, että sekaannuksia on vielä paljon selvitettävänä ennenkuin alamme ymmärtää tieteen syvempää luonnetta.

Kirjan ongelma on historiattomuus. Alaotsikossa sanotaan, että se on tieteellisen vallankäytön, käyttäytymisen ja perinteen analyysi. Kahden ensimmäisen muodot vaihtelevat sen mukaan mitä tiede kulloinkin on ja kolmatta kirja ei ole. Perinteen tutkiminen olisi edellyttänyt perehtymistä itse tutkimukseen tai oikeammin tuon ajan tiedemiesten hengentuotteisiin sekä siihen ympäristöön, jossa tutkimukset tehtiin. Tällaisenaan kirja on eräänlainen tieteen oikeudenkäynti, jossa nykyajan tieteen mittapuita sovelletaan menneisyyteen. Tieteenhistorian paradoksi yleensäkin on juuri historiattomuus. Kuvitellaan, että on olemassa jokin historiasta irrallinen tieteen vakio, jolla menneisyyttä voidaan arvioida. Ei sellaista kuitenkaan ole ainakaan vielä syntynyt.

Koska Setälän tekoja arvioidaan 1990-luvun etiikan mukaan, menetetään mahdollisuus nähdä Setälän teot ja tuon ajan tiede taustaansa vasten. Näin syntyy myös harhakuva tieteen muuttumattomista pelisäännöistä ja toimintatavoista. E. N. Setälän elämä ja toiminta on pikemminkin esimerkki tieteen jatkuvasta muutoksesta. Tuona aikana moderni kielentutkimus vasta otti ensi askeleitaan, eivätkä tieteen pelisäännöt olleet senkään vertaa vakiintuneita kuin nykyään. Käytäntöä näet luodaan koko ajan. Ja kun käytäntöä luodaan, se myös vaikuttaa siihen mitä ja miten tiedämme.

Karlssonin keskeinen väite on, että Setälän *Suomen Kielen Lauseoppi Oppikirjan koe* oli plagiaatinomainen työ ja että tieteellisistä anastuksista tuli Setälälle tiedemiesuran varrella lähestulkoon tapa. Karlssonin mukaan Setälä olisi plagioinut lauseoppinsa lähinnä A. W. Jahnssonin, monipuolisen kulttuurivaikuttajan ruotsinkielisestä väitöskirjasta. Setälän röhkeistä otteista on toki kirjoitettu paljon jo aiemmin. Esimerkiksi Kaisa Häkkinen on artikkelissaan AKielitiede kansallisen diktatuurin kourissa@ kertonut Karlssonin A uutisen@: A Teoksensa ensimmäisen painoksen esipuheessa Setälä sanookin kirjansa olevan pääasiassa Jahnssonin lauseopista lyhentämällä ja yksinkertaistamalla muokattu@ [1].

Setälää on turha syyttää hyvän tieteellisen käytännön loukkaamisesta, koska hänen lauseoppinsa ei syntyessään ollut tiedettä laisinkaan saati että hyvä tieteellinen käytäntö olisi tuolloin ollut vakiintunut muoto. Se että Setälä 15-vuotiaana koulupoikana lainasi Jahnssonin akateemisen opinnäytteen rakenteen ja laati siitä lauseopin (lähteen mainiten) on lähinnä kuriositeetti. Vasta aika on tehnyt Setälän työstä klassikon, jonka varjoon on jäänyt monta muuta tuona aikana tehtyä kielioppia. Samoin vasta myöhemmät ajat ovat tehneet siitä plagiaatin. Kiinnostavaa ei olekaan nykyajan tieteen mittapuiden soveltaminen 1800-luvun koulupojan harrastuksiin, vaan se, että Setälän lauseopin asema vahvistumistaan

vahvistui ja edeltäjien jäljet häivyttiin. Sitä selvempi tosiasia, mitä vähemmän häiriötekijöitä. Lauseopista tuli vähitellen käyttämämme kirjakielen kaanon. Tällaisia prosesseja on tutkittu luonnontieteissä, mutta ei juurikaan humanistisilla aloilla.

Setälän röyhkeys ja itsevarmuus lisääntyivät menestyksen myötä. Maininnat opettajista ja edeltäjästä putosivat kieliopin myöhemmistä painoksista pois, joskin myös Setälän oma panos lisääntyi. Karlssonin kirja onkin kuvaus tieteen öykkäristä. Sellaisia on ollut aina niin tieteen piirissä kuin muuallakin. Jos öykkäröintiä voidaan pitää suhteellisen vakiintuneena ihmistoiminnan muotona, tiedettä ei sellaisena voi pitää. Tieteen käytännöt muuttuvat koko ajan. Siksi tieteellisen öykkäröinnin muodotkin historian saatossa vaihtelevat.

Setälä ohjautui toistuvasti törmäyskurssille kollegoidensa kanssa. Huomionarvoista on, että Setälä otti törmäyksistä opikseen. Nämä käytännön tapaukset muokkasivat tieteen pelisääntöjä ja selkeyttivät niitä. Näin tiede eriytyi muista kulttuurin lajeista. Yleensä tieteilijät tuohon aikaan olivat (Snellmanin määritelmää seuraten) kulttuurin monitoimijoita. Tiede oli vain väline, jolla yritettiin muovata keinoja korkeamman kulttuurin luomiseksi. Tässä mielessä Setälä oli nimenomaan uuden ajan tiedemies ja hänen tekemisensä ja tekemättä jättämisensä muovasivat tieteellistä kulttuuria Suomessa. Setälän lauseopista kehkeytyi summa siitä mitä kansankielestä tieteen ja muin oli keinoin kehitetty. Siitä tuli tieteen ja muun kulttuurin vakiinnuttaja kuten Maamme kirjasta, Raamatusta, katekismuksesta, Elon laskuopista, Suomen historian käsikirjasta jne.

Karlssonin työ on hieman luonnoksenomainen. Toisaalta siinä on uusia näkökulmia ja myös Setälän ansiot tunnustetaan. Historiantutkimuksen tehtäviin ei kuitenkaan kuulu tuomioiden langettaminen saati palkintojen jakaminen. Kirja rönssyilee myös tieteilijästä tehtyjen elämäkertojen arviointiin. Sivukaupalla lainataan esimerkiksi Salme Setälän fiktiivistä kuvausta isästään, vaikkei sillä ole juurikaan merkitystä asian kannalta. Huomattava osa kirjasta on jo aiemmin painettua. Vaikka Karlsson onkin käyttänyt kiintoisaa iskemätöntä lähdemateriaalia, lukuisat usean sivun mittaiset sitaatit olisi viimeistään toimitusvaiheessa tullut karsia. Kun vielä toistot olisi poistettu, olisi jäljelle jäänyt uusia näkökulmia pohtiva kielitieteen historian artikkeli. Se olisi riittänyt.

Myös akateemisen opinnäytteen merkitys oli tuolloin eri kuin nyt. Jahnssonin työn omintakeisuuden osoittaminen verrattuna Setälän työhön vaatisi koko tuon ajan kieliopin tuntemisen ja siten laajaa tutkimusta. Molemmat painotuotteet ovat osa kielitieteen traditiota. Autonominen tiede ja yliopisto tekivät vasta tuloaan Suomeen, kuten osoittaa Jahnssoninkin havainto siitä, että Saksassa pyrittiin itsenäiseen tietoon (*Karlsson* s. 36).

Jahnsson jakoi väitöskirjastaan saadun tuoton SKS:n sihteerin F. W. Rothstenin kanssa, vaikka meinasikin sopimuksen unohtaa. Setälän opettaja Arvid Genetz puolestaan omisti julkaisu-oikeudet Setälän kirjoitelman ensimmäiseen painokseen. Kysymys oli siten kaikissa vaiheissa myös rahasta. Asioilla on eri pituisia kestoja. Ahneus on yksi ja röyhkeys toinen asia, joilla on pitkäkestoisuutta. Tieteen pelisäännöillä sitä on vähemmän ja juuri sääntöjen muutos on kiinnostava asia.

Kirjasta jää tulokseksi ainakin se, että kuten millä tahansa alalla menestyksellä on seuralaisenaan röyhkeys ja ahneus, niin on myös tieteessä. Röyhkeys ja ahneus ovat tietomme tekijöitä.

VIIITE:

[1] Kaisa Häkkinen, Suomen kielen tutkimus kansallisen diktatuurin kourissa. Teoksessa Heikki Ylikangas (toim.), *Vaikea totuus. Vuosi 1918 ja kansallinen tiede*. Tampere 1993, s. 21.

Kirjoittaja on kansallisten tieteiden historiaan perehtynyt filosofian tohtori.